

Firenze könyvtáraiban ma ez a kiadás nem található meg, csupán két másik, a H 218 és H 225 jelűek, amelyek azonban nem tartalmazzák az *epistola retractatoria* szövegét.

A Paolo Viti által említett kéziratokról azt mondhatom, hogy ezek egyike sem tartalmazza az általam szükségesnek feltételezett visszavonó levelet, így véleményem szerint önmagukban ezek sem szolgálhattak Braccesi forrásául. Természetesen nem zárható ki azonban, hogy Braccesi olyan nyomtatványból vagy kéziratból dolgozott, amely nem tartalmazta az *epistola retractatoriát*, de a fordító ismerte azt, például a levél egy röpirat-jellegű egylapos kiadásából, amelyek létezésére már Ritoókné is felhívta a figyelmet.²⁴ Mivel jelenleg nem áll rendelkezésünkre Braccesi egykori könyveinek jegyzéke, vagy más autentikus bizonyíték, amely útmutatást adhatna számunkra az általa használt Piccolomini-szövegről, csak azokra a kiadásokra és kéziratokra támaszkodhatunk, amelyek ma is fellelhetők Firenzében. Ezek pedig, mint láttuk, nem támasztják alá kielégítően azt a feltételezésünket, mely szerint közvetlen kapcsolat lenne Alessandro Braccesi *Diffinitione dello dio d'amore et suoi effecti* sorai és az *Aeneae Silvii Cupidinis dei amoris ad Karolum descriptio* című mű között. Ettől függetlenül azonban számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy léteztek olyan kiadások és/vagy kéziratok, amelyek megfeleltek a fent felvázolt kritériumoknak, és amelyeket Braccesi ismerhetett is, de amelyekről ma vagy nincsenek adataink, vagy elkerültek Firenzéből, vagy a Braccesi óta eltelt századok során esetleg végleg az enyészetbe lettek.

A *Historia de duobus amantibus* e dolgozatban csupán nagy vonalakban jellemzett két fordítója kétségkívül több különbséget, mint hasonlóságot mutat: a magyar meglehetősen hű fordítója, míg az olasz nagyon is szabad tolmácsolója s két szerelmes történetének. A maga részéről azonban mindkét fordító Piccolomini szerelemfelfogása alapos ismerőjének bizonyul: a szerelem az az erő, amely gyakran megédesíti, de sokkal többször megkeseríti az emberi életet. Az egyikük magáénak vallja és megerősíti ezt a felfogást, míg a másik szinte eltörli azt, átfórmálva egy olyan tragikus szerelmi történetet, mint Enea Silvio Piccolomini *Historia de duobus amantibus* című műve, egy különlegesen boldog befejezésű mesévé.

²⁴ Ritoókné, Iriják gyermek-képben (vö. 12. j.), 683. Ma már csak igen kevés példány lelhető fel ebből a kiadásfajtából, az ISTC katalógusa mindössze egy ilyen tart számon: *Descriptio cupidinis dei amoris*, Speyer, Conrad Hist, cc. 1495, a kölni Universitätsbibliothek tulajdoná.

A MAGYAR NYELVŰ MARGIT-LEGENDA NEOLATIN UTÓÉLETE FERRARI MARGIT-ÉLETRAJZÁBAN¹

M. NAGY ILONA

Az olasz Ferrari Zsigmond (Sigismundo Ferrari) feladata volt a domonkos rend magyarországi vikáriusaként, hogy a török pusztítás után a rendet újjászervezze Magyarországon. Célja volt a domonkosok régi hagyományait megmutatni, hogy ezzel erősítse a rendet, illetve a katolikus egyházat.² Ennek jegyében vált Árpád-házi Szent Margit (1242–1270) szenttéavatásának szószólójává, életének és emlékeinek buzgó kutatójává. Személyesen is felkereste Pozsonyban Margit ereklyéit, ahová azok a törökök elől menekülő magyar apácákkal kerültek. A „De beata Margarita, Belae quarti regis Hungariae filia, virgine sanctissima” című Margit-életrajza részét alkotja az 1637-ben megjelent rendtörténeti munkájának³.

Az életrajz főszereplője, Árpád-házi Szent Margit IV. Béla király lánya, Thüringiai Szent Erzsébet unokahúga, aki – legrégebb legendája szerint szülei fogadalmából, Ma-

¹ A szövegtörténeti vizsgálatot az OTKA K 69093 sz. pályázata támogatta. Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár 93.

² Ferrariról lásd: Rössler Mária Irén, *Magyar domonkosrendi példák és legendák*, Kassa, 1927, I. 57; Wysokinski Ireneusz OP., „Ferrari Zsigmond és a domonkos rend újjászervezése a XVII. századi Magyarországon”, *Tanítvány* 1 (2001) 54–66. Ferrari tevékenységéről való további irodalomra l. még Szörényi László „Venere e la Vergine – ciclo poetico in latino di Ferenc Lénárd Szegedi su Santa Margherita d'Ungheria”, *Classica-Mediaevalia-Neolatina III*. Ed. L. Havas – L. Takács – E. Tegyei, Debreceni et Budapestini. MMIX), 281–313, 4. jegyzete (284). A Szörényi által költőként bemutatott Szegedi Ferenc Lénárdnak jelen írásunk a fordítói működéséhez szól hozzá.

³ Sigismundus Ferrarius, „De beata Margarita, Belae quarti regis Hungariae filia, virgine sanctissima” in idem *De rebus Hungariae provinciae sac. ordinis praedicatorum*, Viennae 1637, 220–326. A teljes szöveg elérhető: <http://www.lib.unideb.hu/hun/diglibkonyv>.

gyarországnak a tatárok pusztítása utáni megmeneküléséért felajánlva – 3 éves korától domonkos apácaként élte 28 éves koráig tartó rövid életét előbb a veszprémi, majd nagyrészt a később róla elnevezett Margitszigeten neki épített kolostorban. Ferrari munkája az első nem középkori életrajz Margitról, amely Margit kritikai hagiográfiájának kezdetét is jelenti⁴. Az életrajz külföldön is figyelmet keltett, és két német fordítás is készült belőle⁵.

Történetíróhoz méltón műve elején Ferrari felsorol 12 forrást, nagyrészt domonkos-rendi szerzőt, akik Margitról írtak, s biztosítja az olvasót, hogy minden lényeges dolgot igyekezett felvenni, amit csak talált náluk⁶. E munkákat azonban különböző módon használta fel.

A források között kiemeli a névtelen szerzőtől való kéziratos igen régi magyar nyelvű életrajzot mint „Author vitae M. S. antiquissimae hungarico idiomate”-t (220), amely Margit középkori, a helyi dokumentumok felhasználásával készült magyar nyelvű legendáját jelenti⁷. Szövegét, mint ismeretes, Margit egykori életének helyszínén – ahol a kolostor templomában levő sírja halála után zarándokhellyé vált – Ráskay Lea domonkos apáca másolta le 1510-ben, s ez az egy példánya maradt fenn. Az anyanyelvű legenda Margit életrajzát, azon keresztül a kolostor belső életét festi, leírja szenttéavatási eljárásának kezdő szakaszát, a közbenjárására történt csodákat, s katalógusszerűen felsorolja a Margittal együtt élő és róla az 1226-os szentségvizsgálat során tanúvallomást tevő apácákat is. A vallomások szövegéből bőségesen idéz is. Ferrari jól ismerte fel a régi kézirat történeti értékét saját életrajzírói céljaira. Történetírói érdeklődése vallásos buzgósággal is párosult, amikor Pozsonyban személyesen felkereste Margit ereklyéit⁸. A kéziratot tartalmazó kódexhez, amint maga tudósít róla (221), a jezsuita Némethy Jakab segítségével jutott. Némethy lemásolta neki a magyar szöveget, majd, minthogy magyarul nem tudott, latinra fordíttatták számára, így tudta felhasználni. (Bár a magyar legenda latin forrásokból készült – ezekre később utalok – ,

⁴ Ferrari Margit-életrajzának főbb tartalmi jegyeit – a fontosabb legendák irodalmi kontextusában – röviden összefoglaltam „Árpád-házi Szent Margit legendájának középkori és neolatin változatai” c. cikkemben: *Classica-Mediaevalia-Neolatina II*. Ed. Ladislaus Havas – Emericus Tegye. Debrecini, MMVII, 85–94 (vö. 92–93). Itt a magyar legendához való viszonya jellemzésére térek ki.

⁵ Fr. Steill német domonkos teológiai tanártól (*Ephemerides Dominicano-sacrae*. Dillingen, 1691) és egy ismeretlen fordítótól (*Vortreffliches Leben der Seelig. Gott-geweichten Jungfrauen Margaritae*. Wien, 1689), vö. Tímár Kálmán, *Árpád-házi Boldog Margit legendája* (Pannónia Nr. 6), Kalooca, 1934, 11.

⁶ „In gestis Sanctissimae Virginis istius conscribendis, ob peculiarem, qua erga illum, Dei gratia, feror deuotionem, omnem conatum, ac diligentiam adhibui, vt nihil egregium ommitterem eorum, quae reperiri possent apud vitae, et operum illius scriptores, qui sane multi sunt et praeclari” (Ferrarius, *De beata Margarita* [vö. 3. j.], 220.)

⁷ *Szent Margit élete* 1510. Régi Magyar Kódexek 10. (Budapest 1990.), cf. <http://mek.oszk.hu/05100/05166>.

⁸ Ferrarius, *De beata Margarita* (vö. 3. j.), 326–330.

Ferrari korában ezek nem voltak ismertek.) Mindebből érthető, hogy Ferrari Margit életének legközvetlenebb hiteles forrását tudhatta az anyanyelvi kódexben, ennek jegyében idézett belőle szövegszerűen is sok részletet, amint azt a hivatkozások szintén jelzik⁹.

A középkori magyarból készült latin fordítás külön nem maradt ránk, csak Ferrari szövegéből következtethetünk rá. A fordítóról azonban tudjuk, hogy Szegedi Ferenc Lénárd akkori bécsi diák volt¹⁰, később egri püspök, katolikus énekek kiadója. A fordításra vonatkozó megjegyzést nem találunk nála, de kiváló latin nyelvi készségét mutatják azok a Margitról szóló díszes barokk versek, amelyek írására a magyar legenda fordítása ihlette¹¹.

Ferrari tehát a magyar legendát feltétlenül hitelesnek tartotta. Ennek megfelelően két olyan szerkezeti részt közel egészében, nagyrészt szó szerinti, olykor tömörített fordításban vett át, amelyhez nyilván nem kívánt, illetve nem tudott újabb adatokat hozzátenni: a *post mortem* csodák leírását – ezekhez egyet toldott máshonnan – (287–309) és a tanúkat bemutató katalógust (317–326)¹². A munka elején álló életrajzi részben azonban több történeti forrást is felhasznált, Margit életének ábrázolásában pedig bővebben merített még elsősorban Garinus 1340-ből ismert minor legendaváltozatából,

⁹ „In libellulo vitae M. S.” (317), „in eius vita M. S. haud semel traditur” (230), „vt M. S. codex vitae B. Margaritae tradit” (237), „Rem fusius narrat author vitae M. S. his, quae subijcio, verbis” (264), „vt ex vita M. S. colligere est” (311) etc.

¹⁰ Szegedi személyével részletesen foglalkozik Szörényi László „Venere e la Vergine ...” c. írása (vö. 3. j.). A szakirodalomban van némi zavar akörül, hogy Szegedi Ferenc Lénárd csak a magyar legendát fordította latinra vagy az egész életrajzot ő szerkesztette. Király Ilona (*Árpád-házi Szent Margit és a Sziget*, Budapest, 1979, 178–179) az életrajz barokkos latinságáról szólva ez utóbbit tartja. Ugyanígy Szinyei (*Magyar írók élete és művei* XIII. köt. 544) Szegedinek „De eximiis virtutibus D. Margarethae” c. munkáját tünteti fel. A Szörényi (Venere e la Vergine [vö. 2. j.]) által Mindszetzitől idézett adat – „vitae S. Margaritae scriptor amoenus et elegans” (282) – is utal a zavarra. Mindenesetre Ferrari Szegedit világosan a magyar legenda fordítójának mondja abban a címzésben, amellyel Szegedinek Margitról írt verseinek közlését bevezeti: „Carmen de Sancta Margarita ... à D. Francisco Leonardo Szegedj ... M. S. Vitae ejusdem S. V. ex Vngarico in Latinum Interprete, decantatum” (Ferrarius “De beata Margarita” 352, idézi Szörényi, Venere e la Vergine [vö. 2. j.], 283). Az életrajzban előforduló egyes szám 1. személyű megjegyzések is Ferrari szerkesztő voltát jelzik.

¹¹ A versek kiadása: Szörényi, Venere e la Vergine (vö. 2. j.).

¹² A katalógusból a magyar legendában 39. számú tanú (Ancilla: 229) említését elhagyja, aminek kritikai okai lehetnek. Ancilla bemutatása ugyanis láthatóan nem felel meg a „szabályos” vallomástevőkének: hiányoznak a származására vonatkozó adatok, az életkoráról pedig az a megjegyzés szerepel, hogy nem „írták meg”. Esetleg az is feltűnhetett, hogy a magyar legenda szerzője tanúként sorolja fel a katalógusban, de a hivatkozott jelenet leírásában ott (56–58) nincs említve. (Ancilla vallomását egyébként Alincha, a 36. sz. tanú vallomása alapján a magyar legenda kompilátora kreálhatta.) A tanúvallomások szövegét I. Fraknoi Vilmos „Inquisitio super vita, conversatione et miraculis beatae Margarethae virginis, Belae IV. Hungarorum regis filiae, sanctimonialis monasterii virginis gloriosae de insula Danubii, ordinis Praedicatorum, Vesprimiensis diocesis”. *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis* [MRV], Tom. I. 162–383.

amely szintén hiteles forrásból, az 1226-os szentségvizsgálat eredeti protokolluma alapján készült és a humanista domonkos történetíró Ransanus 1490 után Magyarországon írt Margit-életrajzából.

A magyar legenda latin fordításából Ferrari (287) úgy gondolta, hogy a halál utáni csodák forrása közvetlenül az 1276-os szentségvizsgálat jegyzőkönyve, amelynek egy példányát pápai biztosok otthagyták a kolostorban.¹³ Ezek azonban a magyar legenda másik fő forrásából, Margit legrégebb, XIII. századi latin nyelvű legendájából (*Legenda vetus*: LV) származnak, de ezt Ferrari korában nem ismerték¹⁴. A csodák hitelességét ez nem csorbítja, mert a LV egy előzetes szentségvizsgálat nyomán íródott a szentté avatáshoz készülődés egyik első dokumentumaként. Az anyanyelvi legenda ötvözve tartalmazza a LV-t a jegyzőkönyvből vett részletekkel, elsősorban Margit életének konkrét eseményeivel, amelyek mindig az adott esetben érintett „koronatanú” vallomásából származnak. A csodaleírásokat pedig megelőzi az életrajzi rész. A LV-t prózarím és más akusztikus elemek díszítették,¹⁵ ennél fogva stílusa jelentősen eltért a jegyzőkönyvitől.

A források két egymástól erősen eltérő stílus szintje a középkori magyar szövegben valamelyes kiegyenlítődésen ment át. A LV eredeti stílusdíszei helyett bizonyos anyanyelvi díszítő szándék vehető észre, különösen jellemző a hasonló jelentésű szavak emfatikus-affektív, nem egyszer modoros párosítgatása. Ritmusa sokhelyen kiforrott, s a csoda elmondásnak a szóbeliségből eredő hagyományos narratív fordulataival telt meg¹⁶.

Az új latin fordítás a régi stílusdíszek helyett másfajta eleganciával szól, az anyanyelvi jellegzetességeknek pedig csak esetenként találjuk nyomát, ott, ahol funkciója is van. A csodaleírásokban a szerkezet is fegyelmezettebb az anyanyelvinél. A leírás sorrendjét a csodát kiváltó okok (betegségek stb.) szabják meg, s ugyanide kerülnek az

¹³ Ferrarius, De beata Margarita (vö. 3. j.), 287.: „Signa, quibus S. Virgo Margarita post mortem claruit, ex vita M. S. cujus author fatetur se illa excepisse ex processu, et inquisitione factis per Commissarios Pontificios, qui ejus exemplar Monasterio insulae B. Virg. Deiparae reliquerant (vno excepto) desumpta, sequenti ordine digessimus.”

¹⁴ Az 1931-ben került elő Bolognában, s 1937-ben publikálta Böle Kornél. Kiadása E. Szentpétery (ed.), *Scriptores Rerum Hungaricarum* ...reprint kiadás (Budapest. 1938/1999), eds. Szovák Kornél – Veszprémy László, Függelék, Bd. II. 685–709.

¹⁵ A *Legenda vetus* stílusáról részletesebben I. M. Nagy Ilona „Árpád-házi Szent Margit legrégebb latin nyelvű legendájának stílusáról”, *Classica-Mediaevalia-Neolatina*. Ed. Ladislaus Havas – Emericus Tegyei, Debrecini, MMVI, 121–129.

¹⁶ M. Nagy Ilona „Szövegformáló törekvések a Margit-legendában”, in Maticsák Sándor (szerk.), *Nyelv, nemzet, identitás*. Az VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Debrecen, 2006. aug. 22–26) nyelvészeti előadásai, Debrecen–Budapest, 2007, 351–9. A csoda elmondás narratív fordulataira I. Klaniczay Gábor „A csodatörténetek retorikája a szentté avatási perekben és a legendákban”, in Bitskey István – Oláh Szabolcs (szerk.), *Religió, retorika, nemzettudat régi irodalmunkban*, Debrecen, 2004, 29–49.

eredeti katalógusban elszörtan előadott *post mortem* csodák is. A leírás nyelve erősen klasszicizáló. A csodák szövege szorosan követi a magyar legendaét, ez kétségtelenül a fordító (s nem a Ferrari) nyelvhasználata. A fordítás elegáns, igeneves szerkezetekkel tömörített. A nevek többnyire latinos formát kapnak: *Aglent*-ből (228) soror *Agatha* (325), *matyvs*-ből (178) *Matthias* (305), *Chenge*-ből (25) *Cunegunda* (245), *evlse*-ből [olv. Ölse], aki „vala nemet” (151) *Elisabetha* Teutonica lesz (300), *Vincé*-ből (196) *Frater Vincentius* (292). Klasszikus módon jelöli a hét napját: *die martis* post octauam Pentecostes (291): *kedden* (139, vö. LV a magyar legenda forrásában *feria tertia* post octavas pentecostes); a farsangot (vö. fansangtvl fogva 172) *bacchanalia*-nak mondja (301, vö. LV 53: ?Carnelevarium), a pokolbeli ördögöt (167) pedig *stygius daemon*-nak (303, vö. LV 44: *inimicus*). Szinte orvosi tudományosságot kölcsönöz a csodaleírásoknak, hogy a betegségek, amelyeket az anyanyelvi legenda csak általános megnevezéssel említ (ördögös, kórságos stb.), rendszerint görög orvosi szakszavakkal vannak kifejezve: a multis *energumena* existimata (298; 297): sokaktvl alehtatýk vala *evrdevngevsnek* (155, vö. LV 40: *a daemone possessa* putaretur), *epilepsia* discruciatu/laborans (297): *korsagos* vala (175, vö. LV. 47: *morbo caduco* ...vexatus), ob *apostema* .. (300): *daganag* (152, LV 37: *tumata*), *cephalalgia* (300): *fev faydalm* (177, vö. LV 52 vehementissimo *capitis* urgente *dolore*), *pleuretidi*... laboravit (305): *oldalanak faydalma* (182, vö. LV 54: *utriusque lateris dolor*); *jacens in Xenodochio* (302): *ispitaly* (148, vö. LV 34: *in hospitali*) etc.

Az anyanyelvi szöveg asyndetikus szinonimakettőzése a szokásos klasszikus minta szerint kötőszót kap: Ferr. 290: „*confidens, ac sperans*, si illud tangeret, se ab omni aegritudine liberatum iri”: MargL. 140: Ha en tapasztalandom istennek leanýanak vzzent margýt azzonnak koporsoýat · *hýzem remellem* hog ez nagy keenbol meg gyogyvlok, vö. eredetileg rímes díszítéssel: LV 30: Si sepulcrum Dei famulae virginis Margeretae tetigero, ab ista passione sanari me *spero*. A magyar legenda egyszerű elbeszélését pedig nem egyszer barokkos díszítés teszi intenzívebbé. Így Károly budai bíró, aki a szigeti kolostor ügyeit is intézte, Margitba vetett bizalmának leírása a magyarban (181/10–20 és 181/23–182/16) a jegyzőkönyv egyszerű szövegét adja vissza: (... *fuít bona domina et sancta*) *ev jo es zent azzon volt* – Ferrarinál (vö. 287): *virgo illa pulcherrima, vitae sanctitate prae omnibus floruerit*.

A magyar fordítás sajátosságai olykor kisebb torzításokat is okozhattak. Olvashatunk pl. két leprás csodás gyógyulásáról (Ferr. 294), mert a magyar legenda (153) az eredeti *hydropicus* LV 38) ’vízkóros’ szót tévesen poklos-ként adta vissza. Ez legfeljebb a Margit gyógyító erejébe vetett hitet növelhette. Érdekes tükröződését látjuk Ferrarinál az emfatikus-affektív anyanyelvi szókettségnek a gyermek (IV.) László király betegségének leírásakor. A súlyos lázból azáltal gyógyult meg, hogy Margit halálakor viselt *velum*-át a fejére tették. A magyar legenda (179) a *velum* szót mint kulcsszót (ismét köztöszó nélkül) megduplázza: „*velomat feketýet*”. Az új latin fordításban (Ferr. 305) eb-

ből *velum et vittam* 'velum és szalag' lett, s a gyógyítás módja komplikáltabb: „Anna ducissa sacro velo caput Regis inuoluit, vittaque incingit” (305). Vagyis egy helyett két külön ruhadarabbal történik, ahogy a folytatás többes számú névmása is mutatja: „sacrum velum ac vittam, quibus inuolutus erat” (305).

Hűen követi Ferrari életrajza („fideliter damus”: 318) – a fentebb jelzett egy tanú kihagyásával – a magyar legenda utolsó részét is, amely egy (nem teljesen befejezett) katalógus a Margitról valló tanúk adatairól.¹⁷ A befejezetlenséget jelzi is: „Coetera desiderantur” (326). Ez a felsorolás valóban az 1276-os szentségvizsgálat jegyzőkönyve nyomán készült. A tanú adataihoz csatlakozik egy rövid bemutatás, amely a vallo másukból a magyar legendába átvett legjellemzőbb tényeket foglalja össze. A tanúk felsorolása tehát az életrajzot hitelesíti a magyar legendában.

A történetíró Ferrari számára fontosak az adatok (a sororok neve, származása, életkora), rövid jellemzésük is, bár az utóbbi olykor nincs összhangban az életrajzi részben máshonnan – elsősorban Garinustól – merített adatokkal. A katalógus szerkezete szintén következetesebb lesz, azzal, hogy a magyar legendában ide beszúrt csodák a megfelelő helyre (*post mortem*- vagy *vita*-rész) kerülnek, rájuk itt rövid összefoglalás utal. A magyar legenda például a 13. tanú bemutatásakor (210) leírja, hogy Margit imádkozáskor elrövidül, s hiába hivatja Marcellus provinciális soror Stephanával, szólítását elmélyült imádkozásában nem észleli. A történet a *vita*-részben a Margit imaéletét leíró fejezetbe (Ferr. 256) kerül, a forrás megjelölése nélkül, a katalógus pedig visszautal rá (Ferr. 321): „Ea fuit, quae bis missa a P. Provinciali Fr. Marcello, et S. Virginem octies compellans, ab ea rapta in oratione non est audita.” Az ilyen szerkesztéseket bizonyára a fordító végezhetette el.

Egy történetíró számára az életrajzi rész (*vita*) megírása jelentett igazi feladatot. Ferrari munkájának szerkezete lényegében a magyar legendáét követte (*vita* + *post mortem* csodák + katalógus).¹⁸ Az életrajz leírásakor azonban más a magyar legendához való viszony, mint az egyéb részekben. Több forrást használ, váltakozva, egymással párhuzamba állítva vagy szembeesítve, olykor ötvözve; néha nem könnyű megállapítani, melyik szöveg szolgál az elbeszélés alapjául. Esetenként pedig csak tartalmilag idéz. Az életrajzban szemmel tartja a kronológiát is, de az eseményeket Margit érényei

¹⁷ A nevek azonban modernebb írásmóddal szerepelnek, ami főleg a magyar legenda későbbi modernizált helyesírású kiadásainak jelentett segítséget, pl. „Erat *Megyeri* mulier, nomine *Maria*” (Ferr. 291), vö. a magyar legendában: Vala *megeren* egy azzonnyallat · kylenek vala neve *maria* (MargL. 194). Ha Némethy pontosan másolta le a középkori szöveget, a nevek helyesírásának modernizálása Szegeditől eredhet. Az ő elegáns latin stílusát figyelembe véve feltételezhetjük, hogy a neveket is korszerű helyesírású, olvasható formájúra alakította.

¹⁸ Ismeretes, hogy Ferrari Margit-életrajza a magyar legenda azóta elveszett kezdetét is tükrözi (vö. Mezey László, *Irodalmi anyanyelvűségünk kezdetei az Árpád-kor végén*, Budapest, 1955, 54–57).

szerint rendezte fejezetekbe. Minden érdekes és hatásos mozzanat bekerül Margit életéről – a magyar legenda mellett különösen Garinusét, kisebb részt Ransanusét felhasználva –, s az író kritikája főleg a történeti adatokra irányul, az áhítat szülte legendás túlzásokat (*levitatio*) nem kifogásolja.

Ferrari láthatóan törekszik az élettörténet minél hézagtalanebb előadására, s az események okozati összefüggéseinek megmutatására, s ehhez a magyar legenda minden tanulságát igyekszik kiaknázni. Különösen a tanúfelsorolás ad jó alkalmat az életrajzi részbe beépíthető történeti tanulságok levonására. Innen kiválogatva a Veszprémből Margittal együtt a Duna szigetére jövő sororokat, azok az életrajz elején, a kronológiailag megfelelő helyen említődnek. A Veszprémből jövő és a Margit halála után vallomást tevő sororok számának különbségéből pedig a szigeti kolostor gyors fejlődésére, az apácák számbeli növekedésére von le az író következtetést. Annak kapcsán, hogy a provinciális, Marcellus Margit gyóntatója, azt is közli, nincs adat arra, vajon ő a szigeti kolostor egészének lelki gondozója volt-e stb. A magyar legenda történeti tanulságait Ferrari egyébként hasznosítja külön is megírva V. István, Margit testvére lányának, Erzsébetnek a rövid életrajzát (Ferr. 383–384), de abban a magyar legenda által festett pozitív képhez semmit nem tesz hozzá¹⁹.

Bár a magyar legenda tisztelete többféle módon kiviláglik, Ferrari vele egyenrangú forrásként kezeli Garinus legendáját is, ami annak jegyzőkönyvi forrása alapján érhető. Többször előfordul, hogy ugyanazt a Margit életében történt csodát mindkét forrásból idézi. Garinus nyomán röviden, de gyakran érdekesebben, majd bővebben a magyar legenda fordításából. Például annak leírásakor, hogy Margit kiveszi a tűzből a fazekat, amely rákfőzészkor esett oda, így: „Garinus De hoc etiam Vita M. S.” (Ferr. 280). Máskor viszont a Garinus alapján mondott történetbe a magyar legendából kerül konkrét adat, például a kútbaesett szolgáló neve az annak megmentéséről szóló történetbe (Ferr. 282): „Puella quaedam (vocabatur Agnes ex M. S.)”.... Az anyanyelvi szöveg affektív bővítésekkel tele formájával szemben pedig Ferrarinál tömör, kiegyensúlyozott, szép latinságú szöveget találunk a magyar legendából származó részletekben, ami a fordító igényességére vall. Itt is megtaláljuk a klasszicizáló megoldásokat („sanctum odaeum sive chorum”: 244) vagy a barokk díszítéseket („in subleuandis pauperibus Sanctae amitae suae Elisabethae, quae manum suam aperuit inopi, et palmas suas extendit ad pauperem” (vö. Prov. c. 31), virtutem assequi, studiose, sancteque aemulata”: 250). Az életrajzi részben kétségtelenül érzékelhetők a stílusnak más források hatásából származó egyenlenségei is, pl. a *bimula* (225), *puellula* (225), *aetatula* (224) formák, amelyek kevésbé illenek a klasszikus nyelvérzékű Szegedihez. Esetenként pedig a latin nyelvű források modernebb átírását vehetjük észre. Nincs ugyan

¹⁹ Erzsébet életének történeti tényeiről l. elsősorban Karácsonyi János „A mérges vipera és az antimoniális. Korkép Kun László király idejéből”, *Századok* 44 (1910) 1–24.

forrásjelzés, de láthatóan Garinus szövegén²⁰ alapul Ferrarinál annak leírása, hogy Margit eltítkolja betegségét, s végzi megszokott munkáit. Ugyanez megvan a magyar legendában is, s Garinuséval közös jegyzőkönyvi forrásból ered. Ferrari Garinus szövegét iskolásan átírja: annak szavait, ahol lehet, szinonimák vagy szinonim nyelvtani szerkezetek váltják fel. A következő rövid részletben 19 ilyen cserét láthatunk. Bár maga a módszer a középkori szóvariálást tükrözi, az új változat valamivel klasszikusabb szintet kap, talán egyfajta stíluskiegyenlítő szerepe lehet:

Ferrari	Garinus	Protocollum	Margit-legenda
Aegritudines namque suas ¹ omni diligentia ³ occultabat ² , ne propter eas haerere ⁵ in valetudinario ⁴ , et carnes sumere ⁶ cogeretur. Quare grauem aliquando ⁷ fluxum sanguinis per dies quadraginta ⁹ perpessa ⁸ , interfuit ¹⁰ cum reliquis ¹¹ communi coenaculo ¹² , cubauit ¹³ in dormitorio, omniaque monasterii officia, perinde ac si ¹⁵ sana fuisset, obivit ¹⁴ , id vnicam ¹⁶ secreto resciente ¹⁷ Sorore, cui vetuit ¹⁸ , ne aliis ediceret ¹⁹ . (Ferr. 233)	Suas infirmitates ¹ celabat ² , quantum poterat ³ , ne propter eas in infirmaria ⁴ iacere ⁵ et carnes comedere ⁶ cogeretur. Semel ⁷ gravem fluxum sanguinis passa fuit ⁸ quadraginta diebus ⁹ , et continue comedit ¹⁰ cum aliis ¹¹ in refectorio ¹² et iacuit ¹³ in dormitorio et fecit ¹⁴ officia monasterii, quasi ¹⁵ sana, hoc solum ¹⁶ sciente ¹⁷ in secreto quadam sorore, cui inhibuerat ¹⁸ ne aliis revelaret ¹⁹ . (Gar. 16. c.)	Item dixit, quod dicta sancta Margaretha habuit quodam tempore per quadraginta dies infirmitatem, et timens, ne priorissa, si scivisset hoc, mississet eam ad infirmary, noluit dicere, et stetit per illos dies in refectorio, quasi non esset infirma. <i>Interrogata, cuiusmodi infirmitas fuit illa, respondit:</i> «Fluxus ventris». Soror Agnes, 23. testis (MRV 244)	mykoron ez gengeseges zvz megbetegedik vala · nem mongya vala · meg · hanem el tvry vala · hog megne bantatneek az ev zokot dolgyban es az ev zolgalatyban · Egy jdevben zent margit azzon levn jgen beteg · neguen napiglan · es vala ev rayta veer has · mynd ez neg ven napiglan el zenuede ez nehez betegseget es mynden zolgalatot be tellyesehte az refectoriumban es betegeknel mykeppen egeb<evt> (MargL. 53/21-54/8.)

A középkori magyar legenda tehát szerkesztési változtatásokkal és nyelvi metamorfózison átesve, a XVII. század elegáns, korszerű latin stílusában szólalt meg. Tartalma nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Margit Ferrari által szerkesztett első modern életrajza minél hitelesebb és életközeli legyen, s Margit hírnevét erősítse. Ferrari életrajza ugyanakkor a magyar legenda hírének is terjesztette, annak szelleméből sokat megőrzött,

szövegét új formában közvetítette. Bár elsősorban a magyar kultúra számára fontos, de említésre méltó: közvetve éppen Ferrari ténykedésének köszönhetjük, hogy Margit anyanyelvű legendája előkerült.

²⁰ Az ún. Legenda minor szövegét l. Gombos Albinus Franciscus, *Catalogus fontium historiae Hungaricae*, Tom. III., Budapestini 1938, 2468–80.